

RECENZIO

FEHÉR BENCE: EGY EGÉSZEN KÜLÖNÖS SZÖVEGKIADÁS
– KÉTSZÁZEGYNÉHÁNY ÉV KÉSÉSEL

Sinai Miklós: *Elmélkedések M. Minucius Felix Octaviusához*
— Cogitationes in M. Minucii Felicis Octavium
Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani XIV.,
Debrecen 2008.

Nehezen tudom elsőre besorolni a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kolégiumi Levéltár kiadásában megjelent ikerkötetet a tudományos világ címkéi alá: neolatin filológiai műről van szó? tudománytörténet? vagy mégis inkább egyháztörténet?

Akármelyikre esik a döntés, a munka merészsége és alapossága egyaránt meglepő: előlépni egy kétszázötven éve elfeledett kézirattal, és egyből – végérvényesnek látszó – kétnyelvű kritikai kiadásban, amelynek egészen ritka kérdéseket kellett megoldania az idézőmódját illetően (ez utóbbi egyébként érzésem szerint nem sikerült tökéletesen). A merészséget vakmerővé teszi a kötetek ismertetésének, jó értelmében vett szakmai reklámozásának teljes hiánya, ami az oka annak is, hogy magam is csak harmadévre vettem észre: recenzeálandó *opus magnum* áll előttünk. Az összességében 880 oldalas produktum ilyen szemérmes “rejtegetése” szörnyű tékozlás hazánkban; s akármelyik címke alá sorolja be magában az ember a művet, világos, hogy a többi vetélkedő szakma kutatóinak is illenék kezükbe venniök.

Hogy tovább már ne áruljunk zsákbamacskát: a mű nem más, mint a XVIII. századi debreceni professzor, Sinai Miklós javarészt latin nyelvű kéziratok oktatási anyaga, amelynek alapján Minucius Felixet tanított, pontosan tudjuk, mikor: 1763-ban fejezte be a kéziratot. A szövegkiadó-fordító, Németh Béla Elek szubjektív hangú előszavából megértjük, miért érezte fontosnak a munkát, de persze az olvasó nem ezért fogja kézbevenni: erre az okot jórészt magunknak kell megtalálni.

A *neolatin filológia* részéről a kép egyértelmű. Egyáltalán nem vagyunk bőviben a könnyen hozzáférhető, nem meggyötrött *editio princeps*ekben lapulók, hanem kritikailag kiadott, ráadásul veretes és művelt XVIII. századi honi latinitásnak, végképp nem a református latinitásnak,¹ amely egyértelműen külön fejlődik a katolikustól, és alulírott személyes érzései szerint ennek a nyelvnek a további felkutatását és elemzését tartaná a legfontosabb nyereségnek, ami a kötetből származhatik, feltéve, ha akad elkötelezett kutató, aki felveszi a fonalat.

¹ És most hadd ne is említsem az evangélikus latinságot – mikor lesz már végre egy modern, kétnyelvű Bél Mátyás-kiadásunk?

Tudománytörténetileg a bevezető jogos büszkeséggel hívja fel a figyelmet, hogy klasszika-filológus (modern értelemben!) munkájáról van szó egy olyan korból, amikor hazánkban még voltaképp nem volt tudományos filológia, s külföldön is csak a legkiválóbb kortársaival vethető egybe.² Ez persze azt jelenti – a filológia már csak ilyen állatfaj –, hogy szinte az összes bölcsészettudomány kincseit ismeri és használja, és aki ezek bármelyikének XVIII. századi művelése után érdeklődik, nem mulaszthatja el, hogy csemegézzon a kötetből. Külön *pedagógiatörténeti* értéket ad ennek, hogy egyértelműen valódi oktatási anyagról van szó, amely tényleges használatban volt, és így közvetlen élményünk lehet arról, hogyan tanították-tanulták elődeink kétszázötven éve szakmánkat. (Tegyük hozzá, hogy az oktatás hangsúlyai azóta annyira átalakultak, hogy Minucius Felixhez hasonlóan alapos modern oktatóanyagot aligha találunk, pedig semmiképp sem érdemtelen szerző ő sem.) Ki tudja, hátha még hasznosítani is tudjuk a gyakorlatban. Ámbár, olvasgatva az előadásszöveget, határozottan az az érzésünk támad: több helyes ismeretet birtoklunk, mint akkor, rendszerezettebben, és jobb forrásokat használunk – viszont butábbak vagyunk.

Egyháztörténetileg részben éppen ezért érdekes a mű: a debreceni kollégium történetének különös, csak értő szemek előtt megnyilatkozó forrása, amelynek Sinai köztudottan nagyjelentőségű életművének értelmezésében is szerepe kell hogy legyen, az oktatás céljaira felvonultatott teológiai értékeivel is. Sajnos erre a kiadás érdemben, jegyzetek formájában egyáltalán nem tér ki, a bevezetőben csak röviden érinti (13-14. old.), egyházipolitikai szempontokra összesen két mondatot szánva; ez feltétlenül további kutatások tárgya kell hogy legyen.

És végül a mű élvezeti értékét is kiemelném. Egyszerűen jó dolog lapozni és olvasni egy olyan munkát, amelyben fáradság nélkül, egyszerű nyelven beleélhetjük magunkat XVIII. századi eleink gondolkodásába, ráadásul egy későókori szerző gondolatvilágával összekapcsolva.

A fordítás többnyire pontos, szép, az idézetekben vállaltan többféle eredetű: modern műfordítást is bőven használ és Sinai saját, XVIII. századi, *ad hoc* készült, tehát nem műigényű fordítását. (Az nem derül ki, ő tulajdonképpen miért iktatott be magyar fordítástöredékeket: talán ennek is oktatási céljai voltak.) Ez persze érdekes elvi problémákhoz vezet: mennyire engedhető meg a modern fordítások és Sinai nyelvének drasztikus eltérése egy mondaton belül is, nem akadályozza-e a megértést; magyarázat nélkül nem érti-e félre vagy nem érzi-e funkciótlan, archaizáló díszítésnek Sinai szövegét az olvasó? (De lehetett volna-e más megoldás? Archaizálni a modern fordítást, vagy modern parafrázissal ellátni a magyar Sinai-szakaszokat?) Egy döntése a fordítónak biztosan szerencsétlen: hogy a *Christianus* szót mind a XVIII. sz. egyértelmű szokásával, mind a szerző tanúságtételével, mind a protestáns hagyománnyal ellenkezőleg *keresztény*-nek fordítja. És persze fordítás

² N. Horváth Margit–Németh Béla Elek, Megjegyzések a kötetek használatához, 13. old.; forráshasználatáról 21-23. old.

tökéletes nem lehet, mindig sekélyebb az eredetnél: így pl. a 328. oldalon, ráadásul antik idézetben, egy klasszikus kétértelmű jóslatot (*te Romanos vincere posse*) egyértelműsít, nem hagyva teret a “történeti interpretációnak”.

Tartalmi értékei mellett sajnos nem hallgathatjuk el, hogy formai gyengeségek bizony vannak. Nem szerencsés dolog a bilingvis kiadást két külön könyvben prezentálni (és két külön mutatóval), sokkal kezelhetőbb lenne párhuzamos hasábkon közölni; tipográfiai pedig érzésem szerint sikerült a legkényelmetlenebb megoldást választani: a szöveg különböző rétegeinek és elemeinek szedése antikva, fett és kurzív betűk mellett még három különböző betűtípussal operál, amelyeket a szem rendkívül nehezen tud megkülönböztetni, még ha az ész egy kis tornával a magyar bevezető II. oldalán eldugott magyarázatot megérti is. Enyhén eufemizmusnak tűnik e magyarázat indoklásában, hogy “a szerkesztés igyekszik - mint ez már a belelapozáskor látszik - minden tekintetben segíteni az olvasót.”³ Ezúttal a nemes igyekezet és megvalósulása közt szakadék maradt. A latin kötetben lábjegyzetben van a kritikai kiadás pompázatos apparátusa, amelynél jobbat nem kívánhatunk; ez a megoldás jó, így a legkönnyebb kezelni – annál inkább kevés a jegyzet a magyar kötethez, ahol csekély hozzáadott munkát még igazán megért volna néhány tartalmi magyarázat. A sokszor hiányos, ékezetlen, kicsit “barbáros” görög idézeteket is jegyzetben kellett volna magyarázni, javítani.

Ezzel együtt csak köszönni lehet a kiadónak áldozatos munkáját, amelyet előszavának tanúsága nélkül is nagyon jól tudhatunk, hogy saját lelke által kényszerítve, a jogos elismerés reménye nélkül kellett végeznie.

³ A sajátos alakú gondolatjelet is betűhíven vettem át a kiadásból.